

CELINA CZECH-WŁODARCZYK

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

ZMIANY W PROGRAMACH KSZTAŁCENIA W ZAKRESIE EDUKACJI OBYWATELSKIEJ W KANADZIE

ABSTRACT. Czech-Włodarczyk Celina, *Zmiany w programach kształcenia w zakresie edukacji obywatelskiej w Kanadzie* [Changes in Citizenship Education Programs in Canada]. *Studia Edukacyjne* nr 38, 2016, Poznań 2016, pp. 299-314. Adam Mickiewicz University Press. ISBN 978-83-232-3013-7. ISSN 1233-6688. DOI: 10.14746/se.2016.38.18

The aim of this article was to examine how the currently dominant neoliberal and neoconservative discourse is present in the sector of education. The subject of research was to show the influence of a certain ideology on the process of reformulating secondary schools curricula in Canada, especially in Ontario, and the program materials designed for adult immigrants preparing for a citizenship test. This paper explores the relationship between the neoliberal ideology present at the provincial level, where individual development and economic rationales are dominant, and the neoconservative ideology at the federal level, which recovers imperial roots of Canadian citizenship, grounded in the Anglo-Saxon tradition and colonial history.

Key words: neoliberalism, neo-conservatism, citizenship education, policy change, multiculturalism

Wstęp

W Kanadzie w ciągu ostatnich dwudziestu lat możemy zaobserwować znaczące zmiany w konstruowaniu programów kształcenia obywatelskiego zarówno dla uczniów szkół publicznych w systemie K-12¹, jak i dla dorosłych imigrantów, które są niewątpliwie efektem oddziaływania dominujących obecnie w tym kraju ideologii.

---

¹ System edukacji podstawowej i średniej od klasy 1 do 12, w prowincji Ontario.

W artykule postaram się wskazać, jak programy kształcenia obywatelskiego (realizowane w ramach bloku przedmiotów *social sciences*, a szczególnie w ramach przedmiotu *civics* – w klasie 10) dla młodzieży szkół średnich, w jednej z największych kanadyjskich prowincji – Ontario, oraz federalne programy kształcenia dla dorosłych imigrantów przystępujących do testu na obywatelskość (wykorzystujących do samodzielnej lub zorganizowanej nauki jedyny oficjalny rządowy podręcznik: *Discover Canada: The Responsibilities of Citizenship. Study Guide*) są przesiąknięte oddziaływaniem dominujących obecnie w Kanadzie ideologii: neoliberalnej i neokonserwatywnej. Wyniki prezentowane w niniejszym artykule uzyskane zostały dzięki zastosowaniu metodologii badań jakościowych, a w jej ramach – metody przeszukiwania źródeł wtórnych i analizy treści dokumentów, z zastosowaniem metody Krytycznej Analizy Dyskursu. Przedstawione wyniki mają charakter porównawczy, jako że porównane zostaną programy na poziomie federalnym i prowincjonalnym.

Zastosowana w artykule metoda badawcza, jaką jest analiza dyskursu, stanowi metodę, która jak na ironię nie pozwala na stworzenie definicji kluczowych dla opisanego i wyjaśnienia prezentowanych zjawisk i problemów². Dzieje się tak, ponieważ praca tą metodą wymaga podważenia istniejących definicji, patrzenia jakiegoś faktycznie kryją się za nimi założenia, które tworzą partykularną wizję świata i społecznych relacji, powstała głównie w umysłach rządzących tym światem, czyli polityków i finansistów. Zatem, badanie dokumentów rządowych, jakimi są programy kształcenia obywatelskiego, będzie polegać na przyjrzeniu się zwłaszcza specyficznemu językowi, który jest używany do opowiadania i tłumaczenia zawłości relacji społecznych i gospodarczych.

Artykuł należy rozpocząć od nakreślenia aktualnej sceny politycznej w Kanadzie, jako że właśnie przedstawiciele obecnie rządzących partii politycznych na szczeblu federalnym i prowincjonalnym są odpowiedzialni za współczesne zmiany w programach kształcenia obywatelskiego. Przynależność polityczna decydentów podejmujących decyzje w sferze edukacji pozwala przewidzieć, zwolennikami jakiej będą oni ideologii, której główne założenia zechcą zapewne promować w programach kształcenia dzieci i dorosłych.

Premierem w Kanadzie od 6 lutego 2006 roku jest Stephen Harper, z Konserwatywnej Partii Kanady. Od 2 maja 2011 tworzy on stabilny rząd większościowy. Premierem prowincji Ontario jest obecnie Kathleen Wynne,

---

² C. Bacchi, *Policy as discourse: What does it mean? Where does it get us?* Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education, 2000, 21(1), s. 45-57.

z Partii Liberalnej, która objęła rządy 11.02.2013 po Daltonie McGuinty, z tej samej partii, który sprawował rządy od 23.10.2003 roku. Pani premier Wynne jest pierwszą w historii prowincji Ontario kobietą na tak wysokim stanowisku, która jawnie wypowiada się na temat swojego homoseksualizmu. W Kanadzie w sprawach edukacji rząd federalny przyznaje prawo do stanowienia ustaw w zakresie edukacji i sprawowania kontroli nad systemem edukacji rządowi prowincji i terytoriów³, dlatego nie istnieje federalne ministerstwo edukacji. Osobą odpowiedzialną za funkcjonowanie systemu edukacji w Ontario jest Liz Sandals, która sprawuje tę funkcję od 11.02.2013 roku, będąc przedstawicielką Partii Liberalnej. Dwie poprzednie panie minister były także przedstawicielkami Partii Liberalnej i sprawowały swój urząd w następującej kolejności: Leona Dombrowsky (2010-2011) i Laurel Broten (2011- 2013). Z opisu sceny politycznej jasno wynika, że na poziomie federalnym dominują konserwatyści, promujący zwłaszcza ideologię neokonserwatyizmu, opartą na imperialnej historii Kanady, sprowadzającą się do takich pojęć, jak: sprawiedliwość, różnorodność i działania społeczne, a na poziomie prowincjonalnym, w Ontario, liberałowie, promujący zwłaszcza ideologię neoliberalizmu, z jego naczelnym hasłem indywidualizmu.

Neoliberalizm i neokonserwatyzm

Jakkolwiek kapitalizm istnieje od stuleci, to jego współczesna forma, jaką obserwujemy w postaci neoliberalizmu, postrzegana jest w wielu społeczeństwach jako *zeitgeist*⁴. Neoliberalizm jako ekstremalna forma ekonomicznego liberalizmu, to ideologia, początków której należy szukać w XVIII wieku, upatrująca ogólnego społecznego dobrobytu w indywidualnej działalności jednostek wolnych od państwowych ograniczeń w postaci ograniczania przedsiębiorczości. Neoliberalizm promuje krótkotrwałe i jednostkowe interwencje państwowe w sektory i dziedziny strategiczne z punktu rozwoju ekonomii państwa i przysporzenia jej zasadniczych korzyści finansowych, w powiązaniu z międzynarodowym handlem i działaniami prowadzonymi w ramach takich supranarodowych organizacji, jak: Międzynarodowy Fun-

³ Paragraf 93 *Constitution Act z 1867*, <http://laws.justice.gc.ca/en/const/index.html>, [dostęp: 01.09.2010].

⁴ Hasło *zeitgeist* - duch czasu; niedostrzegalne wpływy tworzące klimat opinii i poglądów epoki; konwencje myślowe i niekwestionowane założenia zawarte w kulturze i nauce danego okresu, charakterystyczne dla niego tendencje gustów i moralność; W. Kopalinski, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, wersja on-line, <http://www.slownik-online.pl/kopalinski/31789136B1037FEAC12565B500678018.php>, [dostęp: 20.10.2014].

dusz Walutowy, Bank Światowy, czy Światowa Organizacja Handlu. Bardzo popularnymi praktykami promowanymi przez neoliberalne rządy i organizacje są: redukcja podatków (zwłaszcza w sektorze prywatnym), prywatyzacja usług publicznych (transport i energetyka), reedukacja wydatków społecznych na służbę zdrowia i edukację. Bardzo mocno stawia się na indywidualną przedsiębiorczość i zaradność obywateli anizeli na zabezpieczenie społeczne, bardziej wspiera się prywatne inicjatywy biznesowe i handel międzynarodowy niż dba o krajowe standardy w zakresie warunków pracy⁵.

Niektórzy badacze, jak McMurty, twierdzą, że żyjemy obecnie w stadium rozwoju kapitalizmu, które można nazwać „stadium raka”, co oznacza, że jak w jego złośliwej postaci, niektórzy członkowie społeczności (np. międzynarodowi finansiści) „zmutowali się” (choć wciąż przypominają wyglądem innych), ale ich działalność koncentruje się jedynie na dbaniu o własny interes, podczas którego niszczą przez przypadek swoich sąsiadów⁶.

Inni, jak Burbules i Torres, uważają, że neoliberalizm jest

dyskursem wokół rozwoju i zmiany, przyplływem który unosi wszystkie łodzie, dyskursem, który wykorzystuje historyczny proces globalizacji do waloryzacji specyficznych ekonomicznych założeń, które wspomagają działanie rynku (poprzez wolny handel, deregulacje itp.) oraz którego implikacje służą do przekształceń w dziedzinie edukacji, polityki i kultury⁷.

Wielu badaczy podkreśla, że zmiany jakie obserwujemy we współczesnym świecie są wynikiem przenikania ideologii neoliberalizmu do umysłów polityków i managerów, którzy ją internalizują i uważają za jedyny możliwy schemat postępowania. Neoliberalizm „stał się nieodłączną częścią nowego schematu postępowania, paradygmatem, który połączył lokalne praktyki ze zglobalizowanymi relacjami społecznymi”⁸.

W neoliberalnej formie edukacja, zwłaszcza poprzez wzmożony reżim i dyscyplinę, dąży do wykształcenia karnych i biernych uczniów, których wiedza, umiejętności, zdolności, marzenia i morale będą podporządkowane czynnikom ekonomicznym.

Wydaje się oczywiste, że neoliberalizm dostarcza korzyści jedynie wybranym – globalnym elitom ekonomicznym. Ci, którzy posiadają władzę

---

⁵ L. Bencze, L. Carter, *Globalizing Students Acting for the Common Good*, Journal of Research in Science Teaching, 2011, 48, s. 650.

⁶ J. McMurty, *The cancer stage of capitalism*, London 1999.

⁷ N.C. Burbules, C.A. Torres, *Globalization and education: An introduction*, [w:] *Globalization and education: Critical perspectives*, red. N.C. Burbules, C.A. Torres, London 2000, s. 13.

⁸ J. Currie, J. Newson (red.), *Universities and globalization: Critical perspectives*, Sage Kanada 1998, s. 7.

i pieniądze często – podświadomie lub nie – działają na rzecz podtrzymania swojego dotychczasowego statusu, przywiązując dużą wagę do stratyfikacji i tradycyjnego układu stosunków społecznych. Takie zachowanie często nazywane jest neokonserwatywne, czyli dążące do zachowania i uargumentowania stratyfikacji społecznej oraz sposobu życia poszczególnych klas. W neokonserwatyzmie bogactwo i wygodne życie przypisane jest elitom, które w ten sposób dystansują się od pozostałej części społeczeństwa, tworząc jeszcze większe „kominy” czy „przepaści” ekonomiczne.

Współczesny neokonserwatyzm pojawił się w latach 70. i 80. XX wieku, początkowo w USA, następnie w Wielkiej Brytanii i Niemczech, łącząc tradycyjne wartości konserwatywne z elementami współczesnego liberalizmu (neoliberalizm). W sferze polityczno-społecznej akceptując konieczność zapewnienia niezbędnego minimum bezpieczeństwa socjalnego obywateli, przeciwstawia się koncepcji państwa opiekuńczego oraz interwencjonizmowi państwowemu. Neokonserwatyści przywiązani są do tradycyjnego pojęcia równości szans, odrzucają lewicowe rozumienie egalitaryzmu, uważają za niezbędne wzmocnienie autorytetu rządu oraz tradycyjnych elit reprezentujących klasę średnią i warstwy najzamożniejsze. Kryzysowi kultury i obyczajowości oraz kontrkulturze przeciwstawiają obecnie tradycyjne wartości i instytucje kultury zachodniej: religię, rodzinę, indywidualizm, podstawowe wolności⁹.

W ideologii neokonserwatywnej prezentuje się specyficzną wizję przeszłości, kojarzoną z oddziaływaniem grup dominujących, których wartości są gloryfikowane. Neokonserwatywny dyskurs wspiera pojęcie spójności społecznej, ale decydujące zadania w tym zakresie powierza państwu. Ta wersja istnienia narodu opiera się na dychotomicznym podziale na my/oni, w której pod pojęciem „my” postrzegamy przedstawicieli grup dominujących, angielskojęzycznych, białych, ciężko pracujących, przyzwoitych i walecznych, a pod pojęciem „oni” ukrywają się wszyscy ci, którzy nie przystają do forsowanego obrazu, czyli ludność tubylcza, imigranci, niektóre kobiety i ubodzy¹⁰.

W neokonserwatywnej wizji edukacja służy podtrzymaniu tradycyjnej formy podziału przywilejów oraz marginalizacji form demokracji i sprawiedliwości społecznej.

⁹ *Encyklopedia PWN*, hasło: neokonserwatyzm, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/neokonserwatyzm;3946630.html>, [dostęp: 11.11.2014].

¹⁰ R. Joshee, *Multicultural education policy in Canada: competing ideologies interconnected discourses*, [w:] *The Routledge International Companion to Multicultural Education*, red. J.A. Banks, New York 2009, s. 96-97.

Należy jednak pamiętać, że perspektywa neokonserwatywna i neoliberalna mogą współcześnie funkcjonować oddzielnie bądź, jak dzieje się to coraz częściej, w synergii i harmonii.

Wielokulturowość Kanady

Jak wskazują na to K. Pashby, L.-A. Ingram i R. Joshee, Kanada jest znana jako kraj o najwyższej skali imigracji na świecie, który jako pierwszy wprowadził oficjalną politykę wielokulturowości (The Canadian Multicultural Act, 1988¹¹), dzięki czemu zapewnia integrację wielu kultur w ramach działalności nie tylko instytucji państwowych, ale także prywatnych¹². Jak ujął to były premier Kanady Wiliam Lyon MacKenzie King: „Jeśli niektóre kraje mają za dużo historii, to my mamy za dużo geografii”, odnosząc się do faktu, że Kanada jako kraj o stosunkowo krótkiej i mało bogatej w wydarzenia historii jest krajem goszczącym ludzi z całego świata. Kanada rokrocznie przyjmuje około 250 tysięcy imigrantów, co w kraju o tak dużej powierzchni terytorialnej, niskiej gęstości zaludnienia i niskim poziomie przyrostu naturalnego nie jest postrzegane jako problem, a wręcz przeciwnie – imigranci są postrzegani jako ważna i potrzebna grupa społeczna wpływająca na poziom rozwoju gospodarczego kraju¹³.

Obecnie na gruncie edukacji imigrantów obserwuje się napięcie pomiędzy pojęciami asymilacji a integracji, opartej na zasadach sprawiedliwości społecznej. W zależności, która z obecnych w dyskursie społeczno-politycznym ideologii przyjmuje formę dominującą, tak interpretuje się, zwłaszcza na gruncie polityki imigracyjnej, takie pojęcia, jak: różnorodność, obywatelskość, zmiany w warunkach socjoekonomicznych i społecznych funkcjonowania państwa¹⁴.

Ideologia neoliberalna rozpoczęła swą obecność w polityce wielokulturowości w Kanadzie w latach 80. minionego wieku. Wtedy to właśnie pojawiło się w wystąpieniach polityków główne założenie neoliberalizmu, sprowadzające się do wiary, że wolny i nieskrępowany rynek jest jedyną nadrzędną wartością działań obywateli, dlatego społeczeństwo i rząd po-

¹¹ *The Canadian Multicultural Act*, 21.07.1988, <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-18.7/page-1.html>, [dostęp: 20.10.2014].

¹² K. Pashby, L.A. Ingram, R. Joshee, *Discovering, recovering, and covering-up Canada: tracing historical citizenship discourses in K-12 and adult immigrant citizenship education*, Canadian Journal of Education, 2014, 37(2), s. 3.

¹³ *Strong performers and successful reformers in education: lessons from PISA for the United States*, OECD 2010, s. 70, <http://www.oecd.org/pisa/46623978.pdf>, [dostęp: 20.10.2014].

¹⁴ K. Pashby, L.A. Ingram, R. Joshee, *Discovering, recovering, and covering-up Canada*, s. 3.

winni robić wszystko, aby umożliwić rynkowi swobodne funkcjonowanie. Hasła neoliberalne były obecne zwłaszcza w dyskursie politycznym za rządów Partii Progresywnej (Progressive Conservative), której przedstawiciel Brian Mulroney, jako premier federacji, rozpoczął kampanię pod nazwą „Wielokulturowość znaczy biznes” (*Multiculturalism Means Business*). Jej założeniem było wykorzystanie różnorodności kulturowej Kanady jako czynnika sprzyjającego i pomagającego w szerzeniu hasel neoliberalnych. W dyskursie politycznym wskazywano między innymi, że wielość kultur w środowisku pracy Kanady sprzyja międzynarodowemu handlowi i nawiązywaniu nowych relacji biznesowych, prowadzi do wdrożenia nowych strategii zarządzania zespołem zróżnicowanym pod względem pochodzenia narodowego oraz prowadzi do umocnienia roli imigrantów w tworzeniu solidnych podwalin dla funkcjonowania gospodarki Kanady¹⁵.

Polityka wielokulturowości uległa zmianie ideologicznej po dojściu do władzy na poziomie federalnym Partii Konserwatywnej (Conservative Party) w roku 2006. Wtedy to hasła neokonserwatywne zaczęły pojawiać się w dyskursie politycznym, zwłaszcza najważniejsze z nich odnoszące się do konkretnej wizji przeszłości, konstruowanej przez grupę dominującą, która w bardzo specyficzny sposób interpretuje wartości tradycyjne. D. Hill identyfikuje trzy najważniejsze elementy neokonserwatywnej agendy, które są obecne także w dyskursie edukacyjnym, a więc przede wszystkim ścisły nadzór nad programami kształcenia i dydaktyką, nadzór państwa nad wszystkimi obywatelami, w tym uczniami i nauczycielami, używanie szkół jako miejsca, w którym upowszechnia się i uprawomocnia hasła neokonserwatywne¹⁶. Owe neokonserwatywne hasła bardzo łatwo także zidentyfikować na gruncie polityki wielokulturowości w specyficznym języku używanym do opisywania problemów czy zjawisk społecznych. Jest to podział obywateli na dwie kategorie „my”/„oni”, z których każda ma określone przymioty opisane przeze mnie już wcześniej.

Warto podkreślić, że niezależnie jaka partia sprawuje władzę na poziomie federalnym, zarówno hasła neoliberalne, jak i neokonserwatywne pojawiają się w dyskursie politycznym, zwłaszcza dotyczącym wielokulturowości. Niemniej jednak obydwie ideologie dążą do stworzenia reżimu społecznego, w którym najwyższymi wartościami będą pojęcia opłacalności i standaryzacji¹⁷.

¹⁵ R. Joshee, I. Sinfield, *The Canadian Multicultural Education Policy Web: Lessons to Learn, Pitfalls to Avoid*, *Multicultural Education Review*, 2013, 2, 1, s. 60.

¹⁶ D. Hill, *Class, Capital and Education in this Neoliberal and Neoconservative Period*, 2006, s. 11, http://firgoa.usc.es/drupal/files/B1_Dave_Hill.pdf, [dostęp: 20.10.2014].

¹⁷ R. Joshee, I. Sinfield, *The Canadian Multicultural Education Policy Web*, s. 61.

Różnorodność kulturowa a edukacja

W Kanadzie od zawsze pojęcie różnorodności kulturowej było uważane za jeden z najważniejszych elementów obywatelskości i edukacji obywatelskiej. W ostatniej dekadzie wiele prowincji, włączając Ontario, opublikowało dokumenty odnośnie edukacji obywatelskiej i kształtowania charakteru oraz programy kształcenia z dziedziny nauk społecznych, w których pojęcie różnorodności kulturowej zajmuje centralną pozycję i kształtuje rozumienie pojęcia narodowości. W międzyczasie rząd federalny publikuje własne teksty dotyczące edukacji obywatelskiej, na przykład podręcznik dla dorosłych imigrantów, którzy mają zamiar przystąpić do testu na obywatelskość.

Ciekawą zatem sprawą wydaje się porównanie, jak obywatelskość i różnorodność są prezentowane młodzieży, a w jaki sposób dorosłym imigrantom oraz jaki kształt przybiera współczesny dyskurs dotyczący edukacji obywatelskiej.

Zauważalne jest, że w programach kształcenia, zarówno dla młodzieży jak i dla dorosłych w Kanadzie, liberalny dyskurs społecznej sprawiedliwości jest traktowany jako baza – podstawa dla promujących społeczną spójność i wąską wizję kanadyjskiej tożsamości oraz historii, a umniejsza się znaczenie progresywnego ideału zaangażowania społecznego pomimo istniejących różnic kulturowych i społecznych. Na poziomie prowincjonalnym dominuje neoliberalny dyskurs stawiający na rozwój jednostkowy – indywidualny i ekonomiczną racjonalność, natomiast na poziomie federalnym następuje zwrot w kierunku neokonserwatyzmu, który odwołuje się to imperialnych korzeni kanadyjskiej obywatelskości zamiast do bogatej historii równości, różnorodności i akcji społecznych¹⁸.

W Ontario w programach ogólnych kształcenia młodzieży szkół średnich stawia się przede wszystkim na indywidualny sukces edukacyjny i powiązanie edukacji z wymaganiami stawianymi przez rynek pracy, co jest zgodne z wyznacznikami neoliberalnej ideologii. Zmniejszenie liczby uczniów w klasach, zaostrenie warunków zaliczenia przedmiotów ma na celu, aby: „Ogólny poziom umiejętności i wiedzy uczniów w Ontario był nieustannie podwyższany tak aby mogli oni z sukcesem konkurować na globalnym rynku”¹⁹. Poza tym w edukacji średniej w Ontario stawia się na kształcenie wyspecjalizowanych pracowników o wysokim poziomie kompetencji, którzy mogą korzystać z programów kształcenia dualnego, gwarantu-

¹⁸ K. Pashby, L.A. Ingram, R. Joshee, *Discovering, Recovering and Covering-up Canada*, 2014, 37(2), s. 2.

¹⁹ *Success for Students*, Ontario Ministry of Education 2014, <http://www.edu.gov.on.ca/studentsuccess/>, [dostęp: 30.10.2014].

jącego powiązanie i zastosowanie wiedzy teoretycznej w praktyce oraz zapoznanie ze środowiskiem pracy: „Tylko silna publiczna edukacja zawodowa będzie w stanie przyczynić się do długotrwałego sukcesu ekonomicznego prowincji”²⁰.

W prowincji Ontario zajęcia z edukacji obywatelskiej realizowane są jako przedmiot obowiązkowy *civics* w klasie 10., w ramach bloku przedmiotów zamieszczonych w *curriculum* „Canadian and World Studies”, przewidzianego dla klas 9. i 10. szkoły średniej²¹. Treści ogólne i szczegółowe przedmiotu, zamieszczone w profilu przedmiotu *civic*, analizowałam już w 2011 roku²² i od tego czasu nic w tym zakresie nie uległo zmianie. Dlatego, poniżej zamieszczam jedynie tabelę z wymaganiami szczegółowymi przedmiotu *civic* oraz zwięzłe podsumowanie treści kształcenia obywatelskiego, obecne w szkole średniej w Ontario.

Tabela 1

Wymagania szczegółowe przedmiotu *civics* – klasa 10

	Świadome (poinformowane) obywatelstwo (<i>informed citizenship</i>)	Celowe obywatelstwo (<i>purposeful citizenship</i>)	Aktywne obywatelstwo (<i>active citizenship</i>)
Wymagania ogólne	Uczeń: – rozumie konieczność podejmowania decyzji w sposób demokratyczny, – umie porównać kontrastujące ze sobą sposoby rozumienia pojęcia obywatelstwo , – umie nazwać, wymienić i opisać działanie głównych instytucji rządu federalnego i prowincjonalnego, – umie wytłumaczyć, jakie są prawne regulacje	Uczeń: – potrafi wymienić przekonania i wartości leżące u źródła pojęcia demokratycznego obywatelstwa i potrafi wytłumaczyć, w jaki sposób obywatele powinni kierować się nimi w codziennym życiu, – potrafi w sposób jasny i zrozumiały wytłumaczyć, czym dla niego jest poczucie bycia obywatelem kraju, określić swoją tożsamość i podać wartości, którymi kieruje się w życiu; potrafi także okazać zrozumienie dla różnorodności	Uczeń: – demonstruje aktywną postawę względem poszukiwania odpowiedzi na problemy i pytania związane z naturą prawną, moralną i społeczną obywatelstwa; cehuje go umiejętność krytycznego myślenia i kreatywnego podejścia do kwestii problemowych , – demonstruje zdolność do zastosowania technik wspólnego rozwiązywania problemów i podej-

²⁰ *Strong people, strong economy*, Ontario Ministry of Education 2014, <http://www.edu.gov.on.ca/morestudentsuccess/dualCredit.html>, [dostęp: 30.10.2014].

²¹ *The Ontario Curriculum Grades 9 and 10, Canadian and World Studies*, Ontario Ministry of Education, 2005, <http://www.edu.gov.on.ca/eng/curriculum/secondary/canworld910curr.pdf>, [dostęp: 10.11.2014].

²² C. Czech-Włodarczyk, *Neoliberalizm a edukacja obywatelska. Studium porównawcze na przykładzie publicznych szkół średnich Polsce i Kanadzie*, Poznań 2012, s. 129-136.

	Świadome (poinformowane) obywatelstwo (<i>informed citizenship</i>)	Celowe obywatelstwo (<i>purposeful citizenship</i>)	Aktywne obywatelstwo (<i>active citizenship</i>)
Wymagania ogólne	dotyczące zdobycia i korzystania z kanadyjskiego obywatelstwa, – rozumie znaczenie obywatelstwa w ujęciu globalnym	przekonań i wartości, którymi kierują się w życiu jednostki i grupy zamieszkujące Kanadę, – demonstruje zrozumienie względem wyzwań, jakie stoją przed instytucjami rządzącymi, które muszą w swoich działaniach uwzględniać odmienne systemy wierzeń, przekonań i racji grup zamieszkujących dane terytorium, – rozumie powinność, jaka stoi przed obywatelami państwa, którzy powinni reagować na działania grup lub osób, które postępują wbrew demokratycznym zasadom	mowania decyzji, w przypadkach kiedy sprawa dotyczy ważnej z punktu widzenia społeczności lokalnej kwestii obywatelskiej, – prezentuje zdolność do kolektywnego zaangażowania i współpracy na rzecz społeczności lokalnej, – prezentuje wiedzę na temat odmiennych form zaangażowania obywatelskiego i partycypacji członków w sferze publicznej

Źródło: C. Czech-Włodarczyk, *Neoliberalizm a edukacja obywatelska. Studium porównawcze na przykładzie publicznych szkół średnich w Polsce i Kanadzie*, Poznań 2012, s. 130.

W programie kształcenia obywatelskiego w Ontario bardzo mocno akcentuje się ideę obywatelskiej odpowiedzialności. Uczniowie są zobowiązani do zastosowania swojej wiedzy i umiejętności obywatelskich w praktyce, poprzez prezentowanie postawy świadomego i aktywnego obywatelstwa, które będzie odzwierciedleniem ich potrzeb i wartości, przyczyniających się do rozwoju społeczeństwa w takich akcjach, jak: pomoc przy zbiórce żywności, uczestniczenie w festiwalach osiedlowych/dzielnicowych, zaangażowanie w akcje na rzecz obrony praw człowieka, ruch antydyskryminacyjny i antyrasistowski. Pomimo że w podstawie programowej, zwłaszcza w celach edukacji obywatelskiej, akcentuje się zaangażowanie w akcje społeczne, to i tak największy nacisk kładzie się na indywidualne zaangażowanie jednostek w ruch na rzecz zmian społecznych. Wydaje się to być ewidentnym przykładem na oddziaływanie ideologii neoliberalnej i odwoływaniem się do tradycji brytyjskiego kolonializmu, w którym każdy ma prawo do własnego zdania i podejmowania działań na rzecz wspólnoty tylko wtedy, gdy efekt tych zmian przyniósłby wymierne korzyści jednostce bezpośrednio zaangażowanej w te działania. Angażowanie się w akcje społeczne nie

załatwiający partykularnych interesów jest postrzegane jako strata czasu i energii.

W profilu przedmiotu *civics* można dostrzec jedną zasadniczą kwestię – propagowane w profilu prorynkowe zachowanie jednostki. Uczeń ma być bowiem jednostką wyłącznie odpowiedzialną za swój los, być przedsiębiorczym i aktywnym aktorem swojego procesu edukacji, podejmować decyzję opartą na rachunku zysków i strat. Owa wizja obywatela kłóci się z wizją wyłaniającą się w większości treści programowych ujętych w *curriculum*. Założenia twórców profilu *civics* są światłe, propagują wizję obywatela jako aktywnego, odpowiedzialnego i zaangażowanego członka demokratycznego państwa, jednak nie do końca udało się im uwolnić od dominującej w sektorze gospodarczym wizji obywatela jako konsumenta i przedsiębiorcy, walczącego o byt na bezwzględny rynku ekonomicznym²³.

Na poziomie federalnym edukację obywatelską prowadzi się zwłaszcza dla dorosłych imigrantów, którzy chcą przystąpić do testu na obywatelskość. Mogą do niego przystąpić wszyscy między 18. a 54. rokiem życia, którzy mieszkają na terenie Kanady i chcą uzyskać obywatelstwo tego kraju. Jednym z głównych materiałów do nauczania i samodzielnej nauki jest podręcznik: *Discover Canada: The Rights and Responsibilities of Citizenship*, wydany przez departament rządowy Citizenship and Immigration Canada²⁴. Po raz pierwszy został opublikowany w 2010 roku i zastąpił wydawany przez liberalny rząd podręcznik: *A Look at Canada*, wydany po raz pierwszy w 1995 roku przez tenże Citizenship and Immigration Canada. Nowy podręcznik (*Discover Canada: The Rights and Responsibilities of Citizenship*) został wydany w odpowiedzi na narastające problemy związane z nowymi wyzwaniem, przed którymi stanęła Kanada, a mianowicie: rosnącą liczbą imigrantów, kryzysem w partycypacji obywatelskiej oraz starzejącym się pokoleniem *baby-boomer*²⁵.

W listopadzie 2009 roku, kiedy rząd Kanady zapowiedział wydanie nowej publikacji obowiązującej na teście na obywatelskość, Minister do spraw Obywatelskości i Imigracji – Jason Kenney deklarował, że nowa publikacja „będzie kamieniem milowym w historii kanadyjskiej obywatelskości”²⁶. Najważniejsza istotna zmiana – poza większą objętością (liberalny podręcznik miał 48, zaś konserwatywny 68 stron), bardziej wyrafinowanym słow-

²³ Tamże, s. 136.

²⁴ *Discover Canada: The Rights and Responsibilities of Citizenship. Study Guide*, Citizenship and Immigration Canada, 2012, <http://www.cic.gc.ca/english/resources/publications/discover>, [dostęp: 10.11.2014].

²⁵ K. Pashby, L.A. Ingram, R. Joshee, *Discovering, Recovering and Covering-up Canada*, s. 16.

²⁶ L. Tonon, T. Raney, *Building a Conservative Nation: An Examination of Canada's New citizenship Guide*, *Discover Canada*, International Journal of Canadian Studies, 2013, 47(1), s. 201.

nictwem, większym naciskiem na historię militarną oraz większym naciskiem na obowiązki obywatelskie – przejawiała się w nowej wizji narodu kanadyjskiego, przywiązanego w sensie społecznym i ekonomicznym do wartości konserwatywnych, zwłaszcza takich jak porządek i prawo. Pierwsza wersja wydana w 2010 roku została zaktualizowana w 2012 roku, ale już w momencie pierwszej publikacji dziennikarz państwowej gazety Joe Friesen ostrzegł, że „Rząd konserwatywny zredefiniuje pojęcie obywatelskości i zaprezentuje co to znaczy być Kanadyjczykiem”²⁷.

W podręczniku daje się zaobserwować zwrot w postrzeganiu Kanady jako państwa stojącego na straży pokoju i rozwoju gospodarczego, w kierunku państwa przywiązanego do swoich monarchistycznych tradycji i siły militarnej. Ten nowy „muskularny” obraz kanadyjskiej tożsamości odwołuje się do tradycji anglosaskich i długiej listy nazwisk bohaterów oraz ważnych historycznych bitew, które mają wzmacniać patriotyzm i odwoływać się do idei liberalnego imperializmu²⁸. Chronologiczny zapis dotyczący najważniejszych wydarzeń związanych z historią Kanady zajmuje w podręczniku najwięcej miejsca, bo aż 10 stron²⁹.

Już na jednej z pierwszych stron podręcznika następuje odwołanie do historii tworzenia prawa w Kanadzie, mającego ponad 800-letnią tradycję, czerpiącą ze źródeł prawa brytyjskiego i francuskiego, takiego jak Magna Carta 1215 roku czy Habeas Corpus³⁰. Podręcznik podkreśla, że jednak najważniejszym dla przyszłego obywatela dokumentem jest Konstytucja Kanady (Constitution of Canada), która zawiera w sobie zapisy Kanadyjskiej Karty Praw i Wolności (Canadian Charter of Rights and Freedoms). W niej znajdują się zapisy odwołujące się do religijnej tradycji społeczeństwa kanadyjskiego oraz godności i poszanowania każdej istoty ludzkiej.

Ponadto, w podręczniku nie pisze się już o Kanadzie jako kraju zaangażowanym w działania proekologiczne, zmierzające do dbałości o środowisko, ale o kraju, w którym każdy jest odpowiedzialny za swoje działania, także te na rzecz ochrony środowiska naturalnego. Imigranci są zatem zachęceni do zaprzestania marnotrawstwa i zaniechania zanieczyszczenia swojego najbliższego środowiska niż do postawy prospołecznej wyrażającej się w pracy na rzecz zmian systemowych oraz w perspektywie światowej.

---

²⁷ J. Friesen, *Ottawa to remodel Canada's image*, „Globe and Mail” november 2010, http://truenorthperspective.com/archives/Nov_09/Nov_13/image_canada.html, [dostęp: 20.10.2014].

²⁸ K. Pashby, L.A. Ingram, R. Joshee, *Discovering, Recovering and Covering-up Canada*, 2014, 37(2), s. 16.

²⁹ *Discover Canada: The Rights and Responsibilities of Citizenship. Study Guide*, Citizenship and Immigration Canada, 2012, s. 14-24, <http://www.cic.gc.ca/english/resources/publications/discover>, [dostęp: 10.11.2014].

³⁰ Tamże, s. 8.

Kanada jest prezentowana w podręczniku nie jako obrońca sprawiedliwości społecznej i praw mniejszości, znanej z zapisów Canadian Charter of Rights and Freedoms, ale jako obrońca bezpieczeństwa narodowego. W podręczniku minimalizuje się wszelkie dokonania narodu kanadyjskiego, które doprowadziły do społecznej spójności i poszanowania praw wszystkich mniejszości, a gloryfikuje historię związaną z kolonializmem i brytyjskimi tradycjami monarchistycznymi, które stanowią fundament państwowości kanadyjskiej³¹.

Podręcznik wskazuje, że równość płci (gender), jako jedna z podstawowych wartości kanadyjskich, jest związana z dziedzictwem anglosaskim. Wszelkie nierówności społeczne istniejące w Kanadzie sprowadzone są w podręczniku do zjawisk marginalnych, obserwowanych jedynie w niektórych specyficznych środowiskach imigrantów. W podręczniku znajdują się informacje na temat zaangażowania kobiet w czasie I i II wojny światowej oraz o ich walce na rzecz uzyskania praw wyborczych, które ostatecznie otrzymały we wszystkich prowincjach w roku 1918 (kobiety po 21. r.ż.)³².

W podręczniku bardzo dużą wagę przywiązuje się do obowiązków obywatela Kanady, bardziej niż do jego przywilejów i praw. Wręcz skazuje się na to, że prawa przychodzą wraz z takimi obowiązkami, jak: przestrzeganie prawa, odpowiedzialność za swoje działania i życie najbliższej rodziny, występowanie w sądzie jako ławnik, głosowanie w wyborach, pomaganie innym w ramach zaangażowania w działanie społeczności lokalnej, ochrona środowiska i działanie na rzecz zachowania dziedzictwa narodowego³³.

Neokonserwatywny dyskurs prowadzony z pozycji my/oni wzmacnia hierarchiczną strukturę stosunków społecznych, budowanych w oparciu o rasę, kulturę i gender. Na przykład, w podręczniku znajduje się następujący zapis:

Kanadyjska otwartość i gościnność nie może zgodzić się z barbarzyńskimi praktykami takimi jak: przemoc małżeńska, zabijanie w imię honoru, deformację narządów rodnych kobiet, zmuszanie do zamiężpójścia czy inne przykłady przemocy opartej na dominacji płci. Te i inne przykłady przestępstw będą podlegały surowej karze w myśl zapisów prawa karnego³⁴.

W podręczniku wskazuje się, że większość obywateli Kanady to chrześcijanie, ale państwo działa łącznie ze wszystkimi wspólnotami religijnymi

³¹ Tamże, s. 12.

³² Tamże, s. 19.

³³ Tamże, s. 9.

³⁴ Tamże.

na rzecz promowania takich wartości, jak: sprawiedliwość społeczna, harmonia współżycistowania i wzajemnego poszanowania, zapewnienie edukacji i ochrony zdrowia, przyjmowanie uchodźców, zachowanie swobody wyznania, praktykowanie religii i wolności słowa³⁵.

Ponadto podkreśla się, że Kanada jest krajem, w którym szanuje się odmiennosc i różnorodność, na co najlepiej wskazuje fakt, że mniejszości seksualne mają zapewnioną pełnię praw i przywilejów, włącznie z prawem do zawierania związków małżeńskich³⁶.

W podręczniku znajduje się także następujące odwołanie do pochodzenia obywateli kanadyjskich, którzy „w większości byli urodzeni w tym kraju i jest to prawdą od 1800 roku”, ale dostrzega się fakt, że „miliony nowo przybyłych pozwalają na budowę i obronę kanadyjskich tradycji”³⁷. Te tradycje i sposób konstruowania swojej tożsamości odwołują się do historycznego brytyjskiego imperializmu, który celebrytuje się na stronach podręcznika, wskazując także na sygnały ostrzegawcze płynące ze świata, w którym kultury zewnętrzne traktowane są jako zagrożenie dla wartości podstawowych narodu kanadyjskiego³⁸.

Neokonserwatywny dyskurs obecny w omawianym podręczniku dla imigrantów można sprowadzić do dwóch najbardziej wyróżniających się elementów. Po pierwsze, jest to obraz tolerancyjnego Kanadyjczyka, który żyje w państwie o złotej historii tolerancyjnego współżycia wielu kultur, przerywanego jedynie nielicznymi i odosobnionymi przypadkami rasizmu i dyskryminacji. Drugim elementem jest język, który stosuje się w podręczniku, a sprowadza się do dychotomii „my”/„oni”. W prezentowanych tekstach „my”, czyli grupy Europejczyków (północnych i zachodnich) prezentują zawsze postawę tolerancji i otwartości dla innych. Wszelkie problemy i konflikty, jakie pojawiają się w przeszłości i obecnie są zatem skutkiem tego, że „oni” nie są otwarci, tolerancyjni i nie akceptują funkcjonujących w społeczeństwie zasad³⁹.

Podsumowanie

Podsumowując zaprezentowane powyżej analizy, należy stwierdzić, że w badanych dokumentach prowincjonalnych i rządowych przeznaczonych zarówno dla młodzieży szkół średnich, jak i dorosłych imigrantów obecny

³⁵ Tamże, s. 13.

³⁶ Tamże.

³⁷ Tamże, s. 12.

³⁸ K. Pashby, L.A. Ingram, R. Joshee, *Discovering, Recovering and Covering-up Canada*, s. 19.

³⁹ R. Joshee, I. Sinfield, *The Canadian Multicultural Education Policy Web*, s. 62.

jest silny neoliberalny dyskurs związany z rozumieniem pojęcia obywatelskości i różnorodności. Ta wersja obywatelskości koncentruje się na obywatelu jako jednostce, unika pogłębionych analiz i dociekania przyczyn nierówności społecznych, sprzyjając tym samym pogłębianiu różnic i niesprawiedliwości społecznej. Wiodącą wizją wynurzającą się z analizowanych dokumentów jest odwoływanie się do idei spójności społecznej oraz tradycji imperialnych i kolonialnych. Obecny, zwłaszcza w dokumentach wydawanych przez aktualny konserwatywny rząd, jest także neokonserwatywny dyskurs, który wzmacnia obraz tolerancyjnego Kanadyjczyka, odwołującego się do tradycji związanych z istnieniem liberalnego imperializmu.

Te dwie przeciwstawne wizje edukacji obywatelskiej, prezentowane na poziomie federalnym i prowincjonalnym, prowadzą do sytuacji, w której edukacja obywatelska staje się przedmiotem upolitycznionym, w ramach którego nacisk kładzie się na wartości zgodne z reprezentowanymi przez partie przejmujące rządy na poziomie federalnym i/lub prowincjonalnym. Brakuje jednej spójnej wizji edukacji obywatelskiej wolnej od indoktrynacji i wpływów zewnętrznych, w której ideałem byłoby kształcenie świadomych obywateli, świadomych swoich praw i obowiązków, podejmujących działania społeczne w obronie takich wartości uniwersalnych, jak pokój, poszanowanie praw człowieka i czyste środowisko.

BIBLIOGRAFIA

- Bacchi C., *Policy as discourse: What does it mean? Where does it get us?* Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education, 2000, 21(1).
- Banks J.A. (red.), *The Routledge International Companion to Multicultural Education*, Routledge, New York 2009.
- Bencze L., Carter L., *Globalizing Students Acting for the Common Good*, Journal of Research in Science Teaching, 2011, 48.
- Burbules N.C., Torres C.A. (red.), *Globalization and education: Critical perspectives*, Routledge, London 2000.
- Constitution Act z 1867*, <http://laws.justice.gc.ca/en/const/index.html>.
- Currie J., Newson J. (red.), *Universities and globalization: Critical perspectives*, Sage Publications, Thousand Oaks, Kanada 1998.
- Czech-Włodarczyk C., *Neoliberalizm a edukacja obywatelska. Studium porównawcze na przykładzie publicznych szkół średnich Polsce i Kanadzie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2012.
- Discover Canada: The Rights and Responsibilities of Citizenship. Study Guide*, Citizenship and Immigration Canada, 2012, <http://www.cic.gc.ca/english/resources/publications/discover>.
- Encyklopedia PWN*, on-line, <http://encyklopedia.pwn.pl>.

- Friesen J., *Ottawa to remodel Canada's image*, „Globe and Mail” November 2010, http://truenorthperspective.com/archives/Nov_09/Nov_13/image_canada.html.
- Hill D., *Class, Capital and Education in this Neoliberal and Neoconservative Period*, 2006, http://firgoa.usc.es/drupal/files/B1_Dave_Hill.pdf.
- Joshee R., Sinfield I., *The Canadian Multicultural Education Policy Web: Lessons to Learn, Pitfalls to Avoid*, *Multicultural Education Review*, 2013, 2, 1.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, wersja on-line, <http://www.slownik-online.pl/kopalinski>.
- McMurty J., *The cancer stage of capitalism*, Pluto, London 1999.
- Pashby K., Ingram L.A., Joshee R., *Discovering, recovering, and covering-up Canada: tracing historical citizenship discourses in K-12 and adult immigrant citizenship education*, *Canadian Journal of Education*, 2014, 37(2).
- Strong people, strong economy*, Ontario Ministry of Education 2014, <http://www.edu.gov.on.ca/morestudentsuccess/dualCredit.html>.
- Strong performers and successful reformers in education: lessons from PISA for the United States*, OECD 2010, <http://www.oecd.org/pisa/46623978.pdf>.
- Success for Students*, Ontario Ministry of Education 2014, <http://www.edu.gov.on.ca/studentsuccess/>.
- The Canadian Multicultural Act*, 21.07.1988, <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-18.7/page-1.html>.
- The Ontario Curriculum Grades 9 and 10, Canadian and World Studies*, Ontario Ministry of Education, 2005, <http://www.edu.gov.on.ca/eng/curriculum/secondary/canworld910curr.pdf>.
- Tonon L., Raney T., *Building a Conservative Nation: An Examination of Canada's New Citizenship Guide*, *Discover Canada*, *International Journal of Canadian Studies*, 2013, 47(1).